

ЛЕКЦІЯ 11. РЕКРЕАЦІЙНЕ ТА ТУРИСТИЧНЕ РАЙОНУВАННЯ

Питання до теми:

1. Процес рекреаційного та туристського районотворення та його характеристика.
2. Районоутворюючі ознаки в туризмі та головні риси туристичних районів.
3. Рекреаційна оцінка території та формування рекреаційних районів.
4. Туристичне районування території України.

1. Процес рекреаційного та туристського районотворення та його характеристика

Господарське освоєння територій - першопричина формування будь-яких галузевих і інтегральних районів. Рекреаційне і туристське районотворення – окремий випадок загального процесу районотворення. Воно також пов'язане з певним типом освоєння території, яка набуває рекреаційних функцій і, отже, спеціалізацію в рамках загального поділу праці цілісного простору регіону або країни.

Під *туристським районуванням* розуміється процес розчленовування території країни, при якому ця територія ідентифікується за наявністю на ній особливих рекреаційних ознак, які дають право виділяти туристські райони, що відрізняються один від одного за набором і ступенем прояву цих ознак.

На розвиток туристських районів істотно впливають багато чинників, наприклад:

- рівень економічного розвитку території;
- транспортна доступність території;
- наявність достатньої кількості трудових ресурсів;
- існування системи розселення.

Процес рекреаційного і туристського районотворення проходить чотири етапи.

На першому етапі констатується наявність не освоєної, але стратегічно важливої території з потенційними рекреаційними і туристськими ресурсами.

Другий етап припускає швидке зростання нового рекреаційного або туристського району, що супроводжується формуванням установки в масовій свідомості на унікальність туристських ресурсів даної території.

Третій етап характеризується досягненням туристським районом піку свого розвитку, за яким слідує зниження рекреаційної і туристської популярності.

В рамках *четвертого етапу* відбувається стабілізація і переорієнтація рекреаційного і туристського району. Район стає поліфункціональним, проте рекреаційна спеціалізація району не втрачається, вона лише трансформується і стає або доповнюючою по відношенню до інших, важливіших галузей, або домінантною по відношенню до них.

Туристське районування є видом приватного, галузевого районування, що відображає тільки один аспект (туризм), який може бути адекватно описаний на фундаментальній основі.

При цьому повинні дотримуватися загальногеографічні *принципи районування*:

- об'єктивність;
- багатоаспектність;
- ієрархічність;
- конструктивність.

Об'єктивність означає, що районотворчі ознаки повинні відображати конкретні характеристики.

Багатоаспектність (комплексність оцінки) обумовлена різноманітністю видів туризму, що входять в туристську галузь.

Ієрархічність дозволяє ділити територію на зони, підзони, райони і підрайони, що знаходяться в чіткому взаємному зв'язку і підпорядкуванні.

Конструктивність визначається чіткістю поставлених при районуванні завдань.

Туристське районування за кордоном спирається на найкрупнішу територіальну одиницю – *регіон* (Західна Європа, Східна Європа, Північна Америка, Латинська Америка, Південно-західна Азія (Ближній Схід), Південна Азія, Південно-східна Азія, Центральна і Східна Азія, Африка, Австралія і Океанія). Одиницею туристського районування є також *країна*. Досить часто в розвинених в туристському відношенні і багатих рекреаційними ресурсами країнах виділяють *туристські зони*. Даний термін використовується для тих районів, де добре розвинений туризм, тобто велика частина території інтенсивно відвідується туристами.

Найбільш уніфіковані *вимоги, що висуваються до місця відпочинку*, а також безпосереднім чином впливають на розвиток цієї галузі, в будь-якому міжнародному районі туризму наступні:

- 1) природно-кліматична привабливість;
- 2) культурно-історичні ресурси;
- 3) якісний стандарт готелів і засобів розміщення туристів, організація постачання і всієї сфери послуг, відповідність світовим стандартам наявної в районі туристської інфраструктури, наявність екскурсійних і культурно-розважальних програм;
- 4) оперативна транспортна і інформаційна доступність;
- 5) політична стабільність в регіоні і гарантія особистої безпеки;
- 6) міжнародна популярність і престиж місця (імідж території).

В даний час склалася певна *ієрархія туристських районів*:

- туристсько-рекреаційна зона;
- туристський макрорайон;
- туристський мезорайон;
- туристський мікрорайон;
- туристський об'єкт.

У сучасній географії розвивається і *концепція формування туристсько-рекреаційних систем*, які базуються на виділенні різних композиційних, функціональних і планувальних елементів. Серед таких *елементів* виділяються:

- *Ареали* – регіони зосередження туристсько-рекреаційних і санаторно-курортних ресурсів.
- *Ядра* – функціонально-економічні і містобудівні центри районів і зон.
- *Осі* – ландшафтно-маршрутні коридори, що зв'язують між собою ареали і ядра в єдиний територіальний каркас.
- *Локуси* – точкові елементи функціонально-планувальної структури, пов'язані з окремими пам'ятниками, турбазами, будинками відпочинку, поселеннями.

2. Районоутворюючі ознаки в туризмі та головні риси туристичних районів

На відміну від традиційного економічного підходу, в якому розглядається тільки одна функція району, – обслуговування туристів, в туристському районуванні район визначається як територія, однорідна за характером рекреаційного і туристського використання, яка повинна відрізнятися комплексом ознак.

У рекреаційному і туристському районуванні як *районоутворюючі ознаки* розглядаються наступні:

- структура рекреаційних і туристських функцій залежно від переважаючого використання туристсько-рекреаційних ресурсів (лікувальна, туристська, спортивна і ін.);
- ступінь туристсько-рекреаційної освоєності території (розвинений, середньо- і слаборозвинений район);
- ступінь відкритості району;
- перспективність освоєння.

Туристський район визначається як територіальна сукупність економічно взаємопов'язаних туристських підприємств, що спеціалізуються на обслуговуванні туристів, що дозволяє якнайкраще задовольнити їх потреби, використовуючи існуючі природні і культурно-історичні комплекси території і

її економічні умови.

Туристські райони мають наступні *характерні риси*.

— туристський район – соціальне за своїм характером і кінцевим продуктом утворення. Його продукція – рекреаційні і туристські послуги, що забезпечують розширене відтворення фізичних і духовних сил населення, відпочинок, розваги, а споживачі подібного роду послуг – люди;

— для туристських районів характерний процес суспільного відтворення, що складається з виробництва, обміну розподілу і споживання. У туристських районах між виробництвом і споживанням, як правило, немає часового розриву. Це відноситься до головної продукції – рекреаційних і туристських послуг, які не можуть накопичуватися про запас;

— для розміщення рекреаційних і туристських районів, що виконують функції тривалого (щорічного) відпочинку, характерне яскраво виражене орієнтування на ресурси. На відміну від приміських туристсько-рекреаційних районів, туристські райони державного і міжнародного значення виникають на базі унікальних поєднань туристсько-рекреаційних ресурсів, поширених обмежено;

— багатьом туристським районам властива сезонність функціонування, обумовлена як природною ритмікою, так і рядом аспектів організації суспільного життя.

У різних районах світу і в різних країнах формуються потенційно-туристичні райони з різним ступенем привабливості. При цьому *привабливість може бути обумовлена різними чинниками*:

- природними;
- культурно-історичними;
- соціально-економічними;
- етноконфесійними.

Найчастіше привабливість обумовлюється усім комплексом чинників.

Туристські райони відрізняються:

- часом виникнення, історичними особливостями формування;

- природними, історико-культурними, соціально-економічними і поселенськими передумовами формування;
- рівнем розвитку туристської інфраструктури;
- туристською спеціалізацією.

На підставі цих ознак будується і класифікація туристських районів. Всі туристські райони поділяються також на райони з широкою і вузькою спеціалізацією. Якщо відвідини певного місця є засобом досягнення мети, тоді говорять про туристський регіон широкої спеціалізації; якщо ж відвідини стають самоціллю, то відвідуване місце називається туристським регіоном вузької спеціалізації.

3. Рекреаційна оцінка території та формування рекреаційних районів

Загальне завдання по оцінці території для рекреаційних цілей складається

з:

- оцінки природних комплексів за використанням людиною в різних видах рекреаційної діяльності;
- економічної оцінки природних комплексів для створення рекреаційних об'єктів;
- комплексної оцінки привабливості природних комплексів.

При оцінці придатності території для перебування на ній відпочиваючих повинні враховуватися як умови комфортності (зручність пляжів, наявність лісів, мінеральних джерел і ін.), так і санітарно-гігієнічні умови (якість річкових і морських вод, наявність хвороботворних організмів), а також естетичні чинники (краса і гармонія пейзажів і ін.).

Можливість інженерного освоєння території оцінюється з урахуванням економічних показників:

- наявність шляхів сполучення;
- тривалість можливих термінів експлуатації рекреаційних об'єктів;
- спеціалізації району;
- наявність цікавих екскурсійних об'єктів та ін.

До основних чинників, що впливають на рекреаційну оцінку території, відносять:

- тривалість сприятливих температурних умов;
- наявність морського узбережжя;
- характер рельєфу;
- наявність лісів, річок, озер і водосховищ;
- забезпеченість транспортними магістралями.

До додаткових чинників, відносять:

- наявність виходів підземних вод;
- характеристика пляжів;
- екскурсійні об'єкти природного і антропогенного характеру.

Під *рекреаційною функцією місцевості* розуміється здатність природного комплексу надавати відпочиваючим можливість використання різних видів рекреаційної діяльності.

Рекреаційний район, визначається, як територіальна сукупність певних видів рекреаційних ресурсів, що використовуються рекреаційними підприємствами даної території для задоволення рекреаційних потреб населення. *Сучасний рекреаційний район* – це не тільки територія для лікування, відпочинку і туризму, але також складний адміністративно-господарський організм. Його обслуговують сільськогосподарські і промислові підприємства, транспортні, будівельні, культурно-побутові і інші організації.

В межах районів виділяють *рекреаційні місцевості*, що характеризуються загальними рисами географічного положення, однорідними природними ресурсами і вужчою можливістю для спеціалізації рекреаційних установ. Рекреаційні місцевості можуть служити необхідною базою, на основі якої сформується курорт, зона відпочинку і туризму.

Під *рекреаційним мікрорайоном* розуміється сукупність рекреаційних установ і різних супутніх галузей, розташованих на компактній території і пов'язаних між собою системою інженерного і побутового забезпечення з централізацією і кооперацією обслуговуючих підрозділів.

За принципом переважаючих рекреаційних функцій райони діляться на монофункціональні з домінуючою однією функцією і поліфункціональні, або такі, що відрізняються безліччю функцій.

Ступінь рекреаційної освоєності району оцінюється відношенням сумарного числа місць в рекреаційних установах району до його площі (місць/тис.км²).

Ступінь відкритості району залежить від того, хто переважає в установах відпочинку – місцеві або приїжджі рекреанти.

Перспективність району для розвитку туризму залежить від безлічі зовнішніх і внутрішніх чинників: безпеки, рівня розвитку інфраструктури, популярності на вітчизняному і світовому туристському ринку і ін.

Вказані районоутворюючі ознаки не є постійними, з часом їх зміст або кількісні характеристики можуть мінятися. Найбільш стабільна функціональна структура району, оскільки вона обумовлена ресурсами.

4. Туристичне районування території України

Практично вся територія України характеризується виключно сприятливими природно-кліматичними умовами і наявністю різних видів рекреаційних і туристських ресурсів.

Нерівномірність же їх розміщення по території України, вимагає виділення на ній ареалів зосередження різних видів туристських ресурсів, або ж районів. Відмінність туристських ресурсів цих регіонів не тільки у відмінності природних умов, самих ресурсів або в їх територіальному розміщенні, але і в різних поєднаннях видів туристських ресурсів в даному регіоні.

На території України виділяють *4 туристських районів*:

- *Поліський;*
- *Центральний;*
- *Південний;*
- *Карпатський.*

1. Поліський туристський район. Територія цього району збігається з

територією зони змішаних лісів України, а з півночі, сходу і заходу підходить впритул до державного кордону. У Поліському туристському районі виділяється *5 туристських зон*:

— Зона Шацких озер – курортна зона, сприятлива для розвитку лікувально-курортного туризму, а також окремих видів спортивно-оздоровчого туризму. Туристські можливості цієї зони обмежені через організацію на цій території національного парку і недостатньої уваги до ліквідації наслідків стихійних лих;

— Малинська туристська зона. У цій зоні отримали розвиток такі види туристської діяльності, як лікувально-курортна (кліматолікування), спортивно-оздоровча і пізнавальна;

— в окрему туристську зону виділений м. Київ з його багатючими туристськими ресурсами в області пізнавального туризму, туристської діяльності, пов'язаної з водними видами і готельно-туристською інфраструктурою, яка створює сприятливі умови для організації туризму і відпочинку;

— Чернігівська зона через аварію на ЧАЕС розвиток пізнавального, лікувально-курортного і спортивно-оздоровчого туризму доволі обмежений. Проте ця зона являє інтерес для організації екстремального туризму.

— У Новгород-Сіверській туристській зоні розвивається пізнавальний туризм.

2. *Центральний туристський район* на півночі межує з Поліським туристським районом, на заході, відповідно, з Південним і Карпатським туристськими районами, на сході, північному заході і південному заході - з державним кордоном України. На території Центрального району України можна виділити *три підрайони*:

— *Західний*;

— *Дніпровський*;

— *Східний*.

Західний підрайон – яскравий одногалузевий, оскільки основні види

ресурсів в цьому районі – культурно-історичні і цікаві об'єкти природи, а головним домінуючим видом туризму є пізнавальний туризм. У західному підрайоні виділяються три туристських зони: Львівська, Івано-Франківська і Вінницька. Окрім пізнавального туризму, у Вінницькій зоні є курортно-кліматична зона.

Основним видом туристських ресурсів Дніпровського туристського підрайону є значні водні ресурси (ресурси водосховищ і річок). На берегах водосховищ організований ряд курортних зон внутрішніх водоймищ у поєднанні з кліматичними курортами. У цьому підрайоні розвиваються, в основному, водні види туризму: парусний спорт, воднолижний, водно-моторний спорт, прогулянковий (на річкових судах), купально-пляжний туризм і рибний лов. Крім того, в підрайоні є об'єкти для організації пізнавального туризму. На території Дніпровського підрайону виділяються чотири туристські зони: Черкаська, Кременчуцька, Полтавська і Дніпропетровська. Миргородський бальнеологічний курорт, який знаходиться в підрайоні, має унікальні мінеральні ресурси у вигляді мінеральних вод, є перспективним для розвитку міжнародного туризму.

Східний підрайон має ресурси для розвитку пізнавального туризму. Об'єкти туристської привабливості зосереджені, головним чином, в Харківській обл. Крім того, на території підрайону є курортно-кліматичні зони. Рекреаційні ресурси внутрішніх водоймищ (ресурси річок, водосховищ) використовуються недостатньо. Проблема підрайону в забрудненні території промисловими і гірничодобувними підприємствами.

3. *Південний туристський район* займає південні частини Одеської, Миколаївської, Херсонської, Донецької обл. До складу Південного туристського району входять три підрайони: Одеського узбережжя, Північно-Кримський район, Азовського узбережжя.

Підрайон Одеського узбережжя має найбільш розвинену готельну, курортну і туристську інфраструктуру і найбільші можливості для розвитку міжнародного туризму. У нього входять райони Скадовського і Одеського

узбережжя Чорного моря (від гирла Дунаю аж до Бакальської коси). В межах туристського підрайону виділяють три туристські зони: Ізмаїл, Одеська і Херсонська.

У туристській зоні *Ізмаїла* виділяється наявність туристських ресурсів для розвитку пізнавального туризму.

Одеська туристська зона – одна з найбільш розвинених туристських зон в Україні.

Вона має широкі можливості розвитку готельного, курортного і туристського сервісу.

Херсонська туристська зона також має значні можливості для організації міжнародного туризму. У її арсеналі: значні ресурси морського узбережжя, кліматичні ресурси, а також культурно-історичні ресурси і цікаві об'єкти природи. Проте для подальшого розвитку міжнародного туризму в цій зоні необхідно, перш за все, звернути увагу на розвиток інфраструктури туризму.

Підрайон Азовського узбережжя має яскраво виражену орієнтацію туристської діяльності, направлену на рекреаційні ресурси морського узбережжя. У основу організації готельного, курортного і туристського сервісу в цьому підрайоні лягли всі види туристської діяльності, пов'язані з цим видом туристських ресурсів. Крім того, в районі є ресурси для подальшого розвитку і вдосконалення лікувально-курортної діяльності (Генічеськ).

4. Карпатський район. Головним видом ресурсів цього району є ресурси гір, лікувально-курортні ресурси, історико-культурні ресурси і цікаві об'єкти природи. Треба відзначити, що всіма цими видами туристських ресурсів Карпатський район забезпечений достатньою мірою.

На території району виділяються два підрайони: *Східний* і *Західний*. Наявність в *Західному підрайоні* великої кількості джерел мінеральних вод виділяє його як державну здравницю.

У *Східному ж районі* розвивається гірськолижний туризм.

Подальший розвиток міжнародного туризму пов'язаний з розвитком туристської інфраструктури, але його істотно обмежуватимуть національні

парки і заповідники, розташовані на території району. Крім того, специфіка туристських ресурсів району вимагає строгого контролю за розвитком туристської галузі, оскільки перевищення норм навантаження на дану територію може привести до деградації туристських ресурсів.